

VICO GIAMBATTISTA – filozof, humanista, ur. 23 VI 1668 w Neapolu, zm. 23 I 1744 tamże.

Uczył się (nieregularnie) w szkołach jezuickich i (krótko) na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Neapolu; erudycyjną wiedzę zdobywał jako samouk. Pracował jako prywatny nauczyciel (1686–1695) w domu Domenica Rocca w Vatolla, gdzie obracał się w środowisku ludzi oświeconych i korzystał z bogatych zasobów bibliotecznych. W 1699 uzyskał posadę wykładowcy retoryki na uniwersytecie w Neapolu. Funkcję tę, skromną i źle płatną, pełnił do końca swojej kariery zawodowej (żadna z prób uzyskania awansu nie udała się), tzn. do 1741.

Najważniejsze dzieła V.: *De nostri temporis studiorum ratione* (Na 1709); *De antiquissima Italorum sapientia ex linguae Latinae originibus eruenda* (Na 1710); *De universi juris uno principio et fine uno* (I–II, Na 1720–1721, t. II: *De constantia jurisprudentis*) – znane dziś pod wł. nazwą *Diritto universale*; *Principi di una scienza nuova d'intorno alla natura delle nazioni* (Na 1725, z poważnymi korekturami 1730 i 1744; *Nauka nowa*, tłum. A. Lange, Wwa 1916, tłum. T. Jakubowicz, Wwa 1966); *Cinque libri di Principi d'una scienza nuova d'intorno alla commune natura delle nazioni* (Na 1730). Dzieła V. wydano pt. *Opere*, wyd. B. Croce, F. Nicolini (I–VIII, Bari 1914–1936); *Opere di Giambattista V.*, wyd. G. G. Visconti [i in.] (Bol, Na 1982–2004; dotychczas wydano: I, II/1–3, VIII, XI, XII/1–2); *Opere*, wyd. A. Battistini (I–II, Mi 1990). Frg. pol. przekładów prac V. wydano w: S. Krzemień-Ojak, *Vico* (Wwa 1971, 133–275).

Pierwsze teksty filozoficzne V. to wykłady z lat 1699–1707 *Orazioni inaugurali* (opublikowane pośmiertnie pt. *Cinque orazioni latine inedite*, Na 1869) oraz publiczny wykład z 1708 pt. *De nostri temporis studiorum ratione* (Na 1709). Podejmował w nich humanistyczną problematykę szerzej niż przy takiej okazji było w zwyczaju. Jeszcze ambitniejszy zamiar przyświecał kolejnemu przedsięwzięciu, jakim był traktat *De antiquissima Italorum sapientia ex linguae Latinae originibus eruenda*, który stanowił część I (*Liber metaphysicus*) dzieła, które miało zawierać też części II (*Liber physicus*) i III (*Liber moralis*) – obydwie jednak zostały w sferze zamierzeń.

Dziełem życia V. była *Nauka nowa*. Tekst ten traktował jako ostateczny wyraz swojej wizji świata ludzkiego. Mówił o tym w autobiografii, którą opu-

blikował pt. *Vita di Giambattista V. scritta da se medesimo* (Raccolta di opuscoli scientifici e filologici 1 (1728), 147–256). Pisał ten życiorys w przeświadczeniu, że głównym zadaniem nałożonym nań przez Bożą opatrność było stworzenie owej sumy wiedzy; każdy kolejny moment swego naukowego życia wyjaśniał jako etap na drodze odkrywania Nowej Prawdy.

Traktat ten przyjęto bez zrozumienia i interpretowano błędnie, toteż V. gruntownie go przeredagował. W nowym kształcie ukazał się w 1730 pt. *Cinque libri di Principi d'una scienza nuova d'intorno alla commune natura delle nazioni* – jest to druga *Nauka nowa*. V. nie poprzestał na tym: trzecią wersję ukończył w 1743 (ukazała się już po jego śmierci pt. *Principi di una scienza nuova*, I–II, Na 1744).

Zamiary V. od początku były ambitne: już w *Orazioni inaugurali* i w *De antiquissima [...]* szukał odpowiedzi na pytanie o istotę człowieczeństwa. Odpowiedź formułował w sporze z dominującym wówczas metodologicznym wzorem, tj. z kartezjanizmem, który ignorował nauki humanistyczne. Kartezjusz łudzi się – argumentował V. – twierdząc, że cogito prowadzi do osiągnięcia prawdy o bycie. Obniżywszy autorytet nauk ścisłych, V. podnosił wartość wiedzy historycznej, gdyż historię uznał za tę sferę ludzkiego poznania, która jest zarazem rezultatem ludzkiego tworzenia, dlatego w jej obrębie realizuje się gwarantująca wiedzę wartościową zasada konwertywności prawdy i faktu.

To radykalne przesunięcie zainteresowania w stronę spraw ludzkich wiązało się z odmiennym od kartezjańskiego spojrzeniem na człowieka, na jego możliwości i powinności, a także na pedagogikę i jej zadania. Kartezjusz nie ufając zmysłom, cenił intelekt, V. natomiast sądził, że jednostronne kształcenie intelektu prowadzi do katastrofalnego zubożenia ludzkich możliwości.

Do świadectwa Greków i Rzymian nawiązał w kolejnych pracach, w których kwestię mądrości ludzkiej powiązał z czasem historycznym, pytając o sens ludzkich dziejów.

Jeden z pierwszych aksjomatów Nauki Nowej głosi, że ludzie sami stworzyli swoją historię, a więc, że dzisiejszy stan człowieczeństwa jest efektem ludzkiej podmiotowej autokreacji. Zarazem podkreślał, że dzieje się tak z woli Bożej opatrności, która sprawia, że mimo głębokiego upadku ludzie zachowują predyspozycję wewnętrzną, rodzaj instynktu, który rodzi pragnienie wydobywania się ze stanu zwierzęcej dzikości.

Historyczny los człowieka wyznaczony jest przez ewolucję ludzkiego rozumu, przez stopniowy rozwój jego zdolności percepcyjno-poznawczych. U progu swej drogi człowiek żył zmysłami, nie potrafił logicznie myśleć, nie był w stanie tworzyć idei abstrakcyjnych. Reagował na przedmioty konkretne i poznawał je za pomocą tych władz, które wiążą się z pracą zmysłów: za pomocą pamięci i wyobraźni. Przedmiotem poznania nie było dla niego pojęcie, lecz mit. Człowiek, aby dojrzeć, musi przebyć drogę od epoki zmysłów do epoki intelektu – inaczej mówiąc, od ery poezji do ery filozofii. Faza wczesna obejmuje dwie epoki, w których treść ówczesnej świadomości wyrażał człowiek za pomocą mitologii, najpierw epokę bogów, następnie bohaterów; trzecią fazę, późną, nazywał epoką ludzi.

Prawo ewolucji ludzkiego rozumu, biegnącej przez 3 epoki, jest sednem historycznej antropologii V. Działa ono z nieodpartą koniecznością, regulując bieg zdarzeń we wszystkich dziedzinach ludzkiego życia. Żaden element ludzkiej kultury nie rozwija się autonomicznie, wszystkie ewoluują równolegle i synchronicznie.

Dla V. dawny mit jest nosicielem prawdy. W epokach pozbawionych refleksji mit jest nie tylko jedynym, lecz także pełnowartościowym przekazywaczem osiągnięć ludzkiego życiowego doświadczenia.

Poważna jest rola poezji i poetów, gdyż posiadają oni „znajomość rzeczy boskich i ludzkich”, tworzą bogów i bohaterów, przemawiają w ich imieniu. U początków cywilizacji poeci byli pierwszymi mędrkami i zarazem teologami, prawodawcami. Powody ich autorytetu wiążą się z fundamentalnym dla refleksji V. założeniem o społecznej istocie natury człowieka. Źródłem ruchu historycznego jest ewolucja natury ludzkiej. Ale nie natury pojedynczych osobników, i nawet nie natury sumy jednostek, lecz natury ludzkich zbiorowości. To też V. dostrzegł dzieło zbiorowe wszędzie tam, gdzie tradycja widziała wynik twórczego geniuszu jednostki. Również w przypadku Homera V. dowodził, że poematy homeryckie były dziełem zbiorowym pokolenia piewców-ślepców, reprezentujących poetycką świadomość gr. ludu. Sformułował teorię, zgodnie z którą szacunek i autorytet, jakim zbiorowość obdarza poetę, nie bierze się z podziwu dla jego wyjątkowej odrębności, lecz przeciwnie – z poczucia zupełnej z nim jedności: lud uwielbiał Homera, gdyż w istocie to on był Homerem.

W kolejnej fazie biegu dziejów, w epoce ludzi, dojrzewały ludzkie władze intelektualne i wylaniał się odpowiadający poziomowi tych władz układ wszystkich dziedzin życia ludzkiego – od religijnej przez prawną i polityczną po obyczajową i artystyczną. Ogólny wynik tego procesu jest pomyślny, towarzyszą mu jednak koszty, ponieważ im silniejszy jest intelekt, tym słabsza wyobraźnia i mniej porywające poetyckie mity. Sztuka ulega więc atrofii i schodzi na margines życia społecznego. Staje się ornamentem zdobiącym refleksyjne idee, luksusem i zabawą. W ten sposób V. uprzedził późniejsze proroctwa tzw. śmierci sztuki.

Bieg dziejów nie tworzy nurtu ciągłego, lecz przebiega cyklami. O tym, że pomyślny przebieg trzech epok – bogów, bohaterów i ludzi – pierwszego cyklu (*corso*) kończy się dramatycznym upadkiem, czyli powrotem do punktu wyjścia, przekonuje los cesarstwa rzymskiego: tu ludzie gotują sobie ponury los, trwoniąc zdobycze cywilizacji. W V w. zaczął się początek nowego cyklu (*ricorso*): od niepiśmiennego barbarzyństwa przez pośrednią epokę „bohaterką” feudalnych rządów arystokratycznych (rolę Homera przejął Dante), po „ludzkie” ustroje republikańskie bądź monarchiczne. Owemu nawrotowi biegu dziejów V. poświęcał niewiele uwagi, ma on jednak swoją wagę: wszystkie wnioski płynące z kart *Nauki nowej* kierował V. do swoich współczesnych, którzy żyją w ledwie rozpoczętej trzeciej epoce aktualnego cyklu dziejów. Wnioski te mają im uprzytomnić, skąd i dokąd idą i wskazać, że z dziejów własnych, choć przez Bożą opatrność reżyserowanych, czerpać mają ostrzeżenia i wskazówki. Intencja edukacyjno-pedagogiczna, od której V. rozpoczął swoje pisarstwo, towarzyszyła mu do ostatnich kart głównego jego dzieła.

Po śmierci V. przez pierwsze dziesięciolecia z jego inspiracji korzystano umiarkowanie, we Włoszech nawiązywali do niego A. Genovesi, F. Galiani, G. Filangieri, w Niemczech J. G. Hamann, J. G. Herder, J. W. Goethe, A. Wolf. Jego wpływ wzrósł w czasach romantyzmu, czemu sprzyjały przekłady: niem. *Grundzüge einer neuen Wissenschaft über die gemeinschaftliche Natur der Völker* (tłum. W. E. Weber, L 1822) i franc. *Principes de la philosophie de l'histoire traduits de Scienza nuova* (tłum. J. Michelet, Bru 1839); w Anglii twórczością V. inspirował się S. T. Coleridge, w Polsce C. K. Norwid. Kolejna fala zainteresowania ideami V. przypadła na przełom XIX i XX w.: we Włoszech pobudzili ją F. De Sanctis i B. Croce, do Anglii zainteresowanie to prze-

niósł R. Collingwood, do Polski S. Brzozowski, K. Kelles-Krauz, M. Sobeski i A. Lange – pierwszy tłumacz *Nauki nowej*.

Dziedzictwo myślowe V. znalazło wyjątkowo żywy oddźwięk w drugiej poł. XX w. Sprzyjała temu działalność dwóch instytucjonalnych ośrodków: neapolitańskiego Centro di Studi Vichiani, kierowanego od 1970 przez P. Piovaniego, później przez F. Tessitore (badania nad dorobkiem V. i nad jego epoką, praca nad wyd. kryt. dzieł), oraz amer., działającego od 1974 pod kierunkiem G. Tagliacozzo i D. P. Verene The Institute for Vico Studies w Emory University (Atlanta). Okolicznością sprzyjającą było dokonanie ang. przekładów najpierw *Nauki nowej* (*The New Science*, tłum. M. H. Fish, T. G. Bergin, It 1948), a następnie pozostałych prac V. Zainteresowanie to pobudzała atrakcyjność antykartezjańskiej myśli V. w dobie postmodernistycznych prób przełamania jednostronności oświeceniowego racjonalizmu. Poglądy V. pozwoliły wzbogacić i zróżnicować dotychczasowy obraz XVIII-wiecznej kultury umysłowej (I. Berlin); można go też było uznać za prekursora nowych tendencji w wielu dziedzinach wiedzy o człowieku i o ludzkiej historii: antropologii, kulturoznawstwa, socjologii, psychologii, pedagogiki, religioznawstwa, językoznawstwa, estetyki, retoryki (Piovani, Tagliacozzo, Verene, Battistini, E. Grassi, M. Danesi, A. Marchetti, J. Mali, G. Cacciatore, R. C. Miner, G. Patella).

B. Croce, *La filosofia di Giambattista V.*, Bari 1911, 1962², Na 1997; G. Gentile, *Studi vichiani*, Messina 1915, Fi 1968³; M. Sobeski, *Giambattista V., twórca filozofii historii*, Pz 1916; B. Suchodolski, *V. – rozum historyczny i historia rozumna*, w: tenże, *Rozwój nowożytnej filozofii człowieka*, Wwa 1967, 566–582; *Le 300-e anniversaire de la naissance de J.-B. V.*, Organon 6 (1969), 97–208; *Giambattista V. An International Symposium*, Bal 1969; S. Krzemień-Ojak, *Vico*, Wwa 1971; L. Pompa, *V. A Study of the New Science*, C 1975, 1990²; *Giambattista V. Science of Humanity*, Bal 1976; A. Battistini [i in.], *V. oggi*, R 1979; M. A. Kissiel, *Dzambattista V.*, Mwa 1980; *V. and Contemporary Thought*, Lo 1980; D. P. Verene, *V. Science of Imagination*, It 1981; A. Verri, *Presenza di V. Confronti e paralleli*, Lecce 1986; *V. and Joyce*, Albany 1987; P. Piovani, *La filosofia nuova di V.*, Na 1990; D. Ph. Verene, *The New Art of Biography. An Essay on the Life of Giambattista V. Written by Himself*, Ox 1991; J. Mali, *The Rehabilitation of Myth. V., „New Science”*, C 1992; M.

Danesi, V., *Metaphor and the Origin of Language*, Bloomington 1993; M. Lilla, G. B. V. *The Making of an Anti-Modern*, C 1993; E. L. Paparella, *Hermeneutics in the Philosophy of Giambattista V. V. Paradox Revolutionary Humanistic Vision for the New Age*, San Francisco 1993; A. Marchetti, *Riscoprire V. Attualità di una metafisica della storia*, [Mi] 1994; G. Patella, *Senso, corpo, poesia. Giambattista V. e l'origine dell'estetica moderna*, Mi 1995; *Il mondo di V. V. nel mondo. In ricordo di Giorgio Tagliacozzo*, Perugia 2000; *Pensar para el nuevo siglo. Giambattista V. y la cultura europea*, I–III, Na 2001; R. C. Miner, *V. Genealogist of Modernity*, Notre Dame 2002; A. Battistini, *V. tra antichi e moderni*, Bol 2004; *Il sapere poetico e gli universali fantastici. La presenza di V. nella riflessione filosofica contemporanea*, Na 2004; G. Patella, *Giambattista V. tra barocco e postmoderno*, Mi 2005; A. Sabetta, *I „lumi” del cristianesimo. Fonti teologiche nell'opera di Giambattista V.*, CV 2006.

Sław Krzemień-Ojak